

Araştırma Makalesi**Başvuru:** 02.03.2023**Kabul:** 05.04.2023**Atıf:** Üner Kaya, Aslı. "İşlevselcilik Qualia'yı Reddeder mi?," *Temaşa Felsefe Dergisi* sayı: 19 (Haziran 2023): 80-98. <https://doi.org/10.55256/temasa.1259004>

İşlevselcilik Qualia'yı Reddeder mi?

Aslı Üner Kaya¹

ORCID: 0000-0002-0756-0970

DOI: 10.55256/TEMASA.1259004

Öz

Zihin felsefesinde 1970'lerden bu yana en etkili bilinç teorisi olan işlevselcilik zihinsel durumları, kendilerini oluşturan içsel yapıya bağlı olmadan parçası oldukları sistemdeki nedensel rollerine göre ele alan görüştür. 1980'li yıllarda Ned Block ve John Searle gibi filozoflar işlevselciliğin deneyimin asli unsuru olan qualia'yı² dışladığını iddia ederek bu görüşü eleştirmiştir. Qualia deneyimin öznel ve niteliksel özelliğidir. Block ve Searle'e göre bir zihin teorisi deneyimin öznel ve niteliksel yönüyle de hasaplaşabilmelidir. Bu makalede amacım qualia'ya dair bir açıklama sunmanın işlevselciliğin sınırlarının dışında olduğunu göstermektir. İşlevselcilik deneyimle ilgili ontolojik sorularla ilgilenmeyen, nedensel sorulara cevap bulmaya çalışan bir girişimdir. Buna rağmen işlevselci programa bağlı olup ontolojik çıkarımlar yapan felsefeciler mevcuttur. Örneğin Daniel Dennett bilincin bir tür bilgi işleme sistemi olduğunu söyler ve qualia'yı reddeder. Hilary Putnam ve David Chalmers gibi işlevselciler ise bilince dair ontolojik çıkarımlarda bulunmadıkları gibi qualia'yı da reddetmezler. Bu noktada, teorileri ve onları savunan kişilerin motivasyonlarını birbirinden ayırarak Block ve Searle'ün eleştirilerinin işlevselcilikten ziyade Dennett gibi bazı işlevselcilere yönelik olarak değerlendirilmesi gerektiğini iddia edeceğim.

Anahtar Kelimeler: İşlevselcilik, Qualia, Bilinç, Çoklu Gerçeklenme, İşlev.

Does Functionalism Reject Qualia?

Abstract

Functionalism, the most influential theory of consciousness in the philosophy of mind since the 1970s, is the idea that addresses the mental states according to their causal roles in the system of which they are a part, independently from the internal structure that constitutes them. In the 1980s, on the other hand, philosophers such as Ned Block and John Searle suggested that functionalism excluded qualia, which is the fundamental element of experience, and criticized this idea. Qualia is the subjective and qualitative characteristic of experience. Block and Searle thought that a theory of mind should also handle the subjective and qualitative aspect of the experience. My goal in this study is to show that bringing an explanation to qualia is beyond the limits of functionalism. Functionalism is an attempt to find answers to causal questions and is not interested in ontological questions of experience. Nevertheless, some philosophers are attached to a functionalistic program and make ontological inferences. For example, Daniel Dennett says that consciousness is a kind of information processing system, and he rejects qualia. Functionalists such as Hilary Putnam and David Chalmers do not make ontological inferences about consciousness, nor do they reject qualia. At this point, by distinguishing between the theories and the motivations of their proponents, I will claim that Block and Searle's criticisms should be evaluated as directed against some functionalists such as Dennett rather than functionalism itself.

Keywords: Functionalism, Qualia, Consciousness, Multiple Realizability, Function.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü. asliuner@hotmail.com

² Qualia terimi Türkçeye 'nitelceler' olarak çevrilmiştir. Qualia'nın tekil formu olan quale ise literatürde 'nitelce' olarak geçmektedir. Konuyla ilgili kaynaklarda sıklıkla kullanılması ve yaygın olarak bilinmesinden dolayı makale boyunca terimi orijinal haliyle yani qualia olarak kullanacağım.

Giriş

Dualist bilinç teorilerinin bilimsel dünya görüşüyle uyumlu olmadığı gerekçesiyle reddedilmesi materyalist bilinç teorilerinin ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Genellikle materyalist teoriler içinde anılan işlevselcilik son zamanlarda zihin felsefesinde en makul (hatta tek) alternatif olarak görülür. Peki ama neden? 20. yüzyılın ortalarında zihin felsefesinde etkili olan iki görüş mantıksal davranışçılık ve tür özdeşliği teorisiydi. Avantajlarına rağmen bu iki görüş zamanla çeşitli itirazlara maruz kalmıştır. 1960'lardan sonra işlevselciliğin hızla benimsenmesinin sebeplerinden biri bu iki görüşün olumlu yanlarını kendi içinde barındırmasıdır. Diğer bir ifadeyle, işlevselcilik bu iki teoriye yöneltilen itirazların birçoğundan muaftır. Bu sebeple, mantıksal davranışçılığı ve özdeşlik teorisini kısaca tanıtmak ve işlevselciliğin hangi eleştirilerden muaf olduğunu göstermek, işlevselciliğin doğru anlaşılması adına uygun bir başlangıç noktası olacaktır.

1950'lerde oldukça popüler olan “felsefi davranışçılık zihinsel durumların ne olduklarına ilişkin bir kuram olmaktan ziyade bunlar hakkında konuşurken kullandığımız söz dağarcığının nasıl çözümleneceğiyle veya anlaşılacağıyla ilgili bir kuramdır.”³ Aynı dönemlerde revaçta olan mantıkçı pozitivizm ve dil felsefesinden izler taşıyan mantıksal davranışçılığa göre, zihinsel kavramların bir dil içerisinde ifade edilmesinin koşulu onların gözlemlenebilir davranışlara gönderme yapacak şekilde kullanılmasına bağlıdır. Buna göre, zihinsel durumlarımızı içeren ifadeler anlamda hiçbir kayıp yaşamaksızın davranışlarımızı içeren ifadelere çevrilebilir. Carl Hempel ve Gilbert Ryle tarafından savunulan bu görüşe göre, korkmak, arzulamak, öfkelenmek vb. gibi zihinsel durumlar herkesçe gözlemlenebilen davranışlara ya da davranış eğilimlerine sahip olmakla eş değerdir ve davranışların ötesinde, onlardan farklı zihinsel durumlar aslında yoktur. Ryle zihinsel terimleri içeren dilsel ifadelerin davranışlara karşılık geldiğini şu sözlerle dile getirir:

... Zihinsel özellikleri tecrübe eden insanları tasvir ettiğimizde, herkes tarafından gözlemlenebilen eylemlerin ve dilsel ifadelerin arkasında yatan asıl sebep olarak gördüğümüz esrarengiz yaşantılara gönderme yapmayız; aslında herkes tarafından gözlemlenebilir eylemlerin ve dilsel ifadelerin bizzat kendilerine göndermede bulunuruz.⁴

Mantıkçı pozitivizm ekolüne dâhil olan Hempel ise zihinsel durumları içeren ifadelerin doğrulanabilir olması için gözlemlenebilen davranışları içeren ifadelere çevrilmesi gerektiğini söyler:

Bütün anlamlı psikolojik cümleler, diğer bir deyişle, ilke olarak doğrulanabilir olanlar, yalnızca fiziğin kavramlarını içeren ve bunun dışında hiçbir psikolojik kavram içermeyen cümlelere çevrilebilir. Sonuç olarak, psikolojideki ifadeler fiziksel ifadelerdir. Psikoloji, fiziğin ayrılmaz bir parçasıdır.⁵

Hempel'e göre davranışçılık, fiziksel süreçlere (gözlemlenebilir davranışlara) odaklanarak psikoloji ve fizik arasında aşılmaz engeller olmadığını görmemizi sağlayan en başarılı teoridir.

Davranışçılığın sağladığı en büyük avantaj hiç şüphesiz zihinsel terimlerin tanımlanabilmesi için davranışları ölçüt olarak belirlemesi ve bu ölçüt sayesinde zihinsel terimlerin doğru kullanılıp kullanmadığını test etmeye olanak sağlamasıdır. Farklı bir alternatif, zihinsel terimlerin, öznel niteliksel deneyimlerden yola çıkarak tanımlanmasını içerir ki bu da aslında zihinsel faaliyetlerimizle ilgili iletişimi zora sokar. Şöyle ki “bir kişi acı terimini kendi yaşadığı içsel deneyim üzerinden tanımlıyorsa ve o içsel deneyim benim gözlemime kapalı ise, bu durumda o kişinin kullandığı haliyle o terimin anlamı benim için bilinemez olacaktır.”⁶ Bu noktada

³ Paul M. Churchland, *Madde ve Bilinç: Zihin Felsefesine Güncel Bir Bakış* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2012), 36.

⁴ Gilbert Ryle, *The Concept of Mind* (London: Hutchinson, 1949), 14.

⁵ Carl G. Hempel, “The Logical Analysis of Psychology,” *Readings in Philosophy of Psychology* no.1 (1989): 18.

⁶ Erhan Demircioğlu, *Makinedeki Hayalet* (Ankara: Fol Yayınları, 2021), 123.

davranışçılık daha objektif bir yol haritası çizse de zamanla birtakım eleştirilere maruz kalmıştır. Bu eleştirilerden biri, davranışçılığın zihinsel durumları içeren ifadelerin, davranışı içeren ifadeler üzerinden nasıl analiz edileceğini tam olarak açıklayamamasıyla ilgilidir.⁷ Davranışçılığa göre benim yağmur yağacağına dair inancım şemsiye alma davranışımı içeren ifadeye tercüme edilebilir. Sorun şu ki; bu tercüme yapılabilmek için öncelikle kuru kalma (ıslanmama) isteğine sahip olduğumun varsayılması gerekiyor. Kuru kalma isteğimin bir davranış üzerinden kendini gösterebilmesi için de şemsiyenin beni kuru tutacağına yönelik bir inancımın olması gerekir ve bu durum da döngüsellğe yol açar. Böylece inancın, istek gibi diğer zihinsel durumlara gönderme yapmadan yalnızca davranışlar üzerinden tanımlanması mümkün görünmez. İşlevselcilik, mantıksal davranışçılığa yöneltilen bu itirazdan muaftır. İlerleyen kısımlarda detaylı olarak açıklanacağı üzere, işlevselcilikte inançlar ve istekler, aynı anda ve birbirlerini dışarıda bırakmadan, dâhil oldukları sistemdeki nedensel rolleri üzerinden analiz edilirler ve bu durum herhangi bir döngüsellğe yol açmaz.

İkinci eleştiriye göre, davranışçılık, zihinsel durum ve davranışlar arasında olduğu varsayılan nedensel ilişkiye dair bir açıklama sunamaz.⁸ Zihinsel durumların, diğer zihinsel durumlar ve davranışlar üzerinde nedensel olarak etkili olduğu fikrine 'zihinsel nedensellik' adı verilir. Örneğin kahve içme isteğim, mutfağa gidip kendime bir bardak kahve hazırlamama neden olur, yağmurun yağacağına dair inancım şemsiye almama yol açar. Konuyla ilgili tartışmalar devam etse de zihinsel durumların nedensel olarak etkili olduğu fikri sağduyu deneyimlerimizle son derece uyumludur. Ancak, mantıksal davranışçılığa göre davranışlarımızın ötesinde zihinsel durumlar olmadığı için zihinsel nedensellik de söz konusu değildir. İşlevselcilik bu eleştiriden de muaftır. İşlevselcilikte zihinsel durumlar davranışın kendisi değil onun nedeni olarak tanımlanır. Neden ve etki mantıksal olarak birbirinden ayrı şeyler olmalıdır çünkü nedensel ilişki yalnızca birbirinden ayrı edilebilen olaylar arasında söz konusudur.⁹ Kısaca, işlevselciler zihinsel durum ve davranış birbirinden farklı durumlar olarak kabul ederler ve aralarındaki nedensel ilişkiyi de göz ardı etmezler. Söz konusu eleştiriler bir arada değerlendirildiğinde işlevselciliğin davranışçılığa nazaran daha avantajlı bir teori olduğu düşünülmüştür.

1950'lerin sonuna doğru davranışçılık yerini diğer bir materyalist zihin kuramı olan ve H. Fiegl (1958)¹⁰, J.J.C. Smart (1959)¹¹ ve U.T. Place (1956)¹² tarafından savunulan özdeşlik teorisine bırakmıştır. 1950'li yıllarda bilim felsefesinde indirgemecilik baskın bir görüş olarak kendini hissettirmiştir. İndirgemeci anlayışın temel meselesi, daha üst seviyede kabul edilen bir alana ait özellik, kavram, açıklama ve yöntemin daha temel seviyedeki bir alanın özellik, kavram, açıklama ve yöntemine indirgenip indirgenemeyeceğidir.¹³ Fiegl, Place ve Smart gibi isimler genel indirgemeci anlayışla paralel olarak zihinsel durumların beyin durumlarına indirgenebileceğini ya da onlarla özdeş olduğunu iddia eden özdeşlik teorisinin ilk savunucularındandır. U. T. Place "Is Consciousness a Brain Process?" isimli makalesinde 'bilincin beyin süreçleriyle özdeş olduğu' tezinin, yalnızca mantıksal gerekçelerle reddedilmemesi gereken makul bir bilimsel hipotez olduğunu öne sürmüştür.¹⁴ Bu tezi, Place'ten kısa bir süre sonra, J. J. C. Smart da *Sensations and Brain Processes* (1959) isimli makalesinde

⁷ John R. Searle, *Mind: A Brief Introduction* (Oxford: Oxford University Press, 2004), 53.

⁸ Searle, *Mind: A Brief Introduction*, 56.

⁹ Stephen Priest, *Zihin Üzerine Teoriler*, çev. A. Dereko. (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2018), 201.

¹⁰ Herbert Feigl, "The 'Mental' and the 'Physical,'" *Minnesota Studies in The Philosophy of Science* no. 2 (1958): 370-497.

¹¹ James J. C. Smart, "Sensations and Brain Processes," *Philosophical Review* no. 68 (1959): 141-156.

¹² Ullin Thomas Place, "Is consciousness a Brain Process?," *British Journal of Psychology* no. 47:1 (1956): 44-50.

¹³ Ingo Brigandt and Alan Love, "Reductionism in Biology" in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalta, 2022. <https://plato.stanford.edu/entries/reduction-biology/>

¹⁴ Place, "Is consciousness a Brain Process?," 44.

savunmuş ve geliştirmiştir. Amaçları bilinç durumlarının beyinde gerçekleşen süreçlerle açıklanabileceğini ve onların fiziksel bir terminoloji ile ifade edilebileceğini göstermektedir.

Özdeşlik teorisine yöneltilen eleştirilerden biri literatürde ‘nöral şovenizm’ olarak bilinir.¹⁵ Buna göre, eğer özdeşlik teorisi doğruysa yani eğer ağrı gibi zihinsel bir durum belirli bir nöron grubunun uyarılmasıyla özdeş ise bu durumda aynı türden nöronlara sahip olmayan ya da hiç nörona sahip olmayan bir varlığın ağrı hissettiğini söyleyemeyiz. Aslında bu eleştirinin muhatabı türler veya özellikler arasındaki özdeşliği savunan ‘tür özdeşliği teorisi’ (*type identity*). Tür özdeşliğine göre, ağrı hissi zihinsel bir özelliktir ve c-sinir liflerinin ateşlenmesi gibi fiziksel özelliklerle özdeşdir. Ayrıca, ağrı hissi yaşayan canlıların tamamı ortak bir şekilde aynı fiziksel-kimyasal duruma sahiptir. Fakat yalnızca belirli birtakım nöronlara sahip canlıların zihin durumlarına sahip olabileceğini söylemek kısıtlayıcı bir iddia gibi görünür ve tür özdeşliğini savunanların şu sorulara cevap vermesi beklenir: Neden benimle aynı tür nöronlara sahip olmayan canlılar ağrı hissetmesin? Ya da neden fiziksel yapısı bizden tamamen farklı olan sistemler (örneğin nöronlardan değil de kablolardan oluşan bir makine) zihinsel durumlara sahip olmasın? Nöral şovenizme bir tür karşı çıkış olarak yöneltilen bu sorular neticesinde tür özdeşliği (*type identity*) fikrinden tikel özdeşliği (*token identity*) fikrine doğru bir kayma yaşanmıştır. İki arasında farka kısaca değinmek faydalı olacaktır. Örneğin ‘zihin’ kelimesini düşünelim. Bu kelimedeki dört tür (z, i, h, n) ve beş tikel (z, i, h, i, n) harf vardır. Harflerden bahsederken onları tür ve tikel olarak ayırabiliriz. Benzer şekilde, zihinsel süreçlerden bahsederken de aynı ayrımı yapabiliriz. Örneğin öfkeli olmak zihinsel bir türdür. Tür özdeşliği teorisine göre, öfke deneyimi, bu deneyimi yaşayan herkeste bulunan, fiziksel özelliklerle özdeşdir. Tikel özdeşlikte ise öfke deneyiminin somut/belirli bir örneği, fiziksel bir özelliğin somut/belirli bir örneği ile özdeşdir. Tür özdeşliği özellikler arasındaki, tikel özdeşlik ise onların belirli bir zamanda gerçekleşen örnek durumları arasındaki özdeşliği ifade eder. Tür özdeşliği tikel özdeşliği gerektirir ama tersi doğru değildir. Tikel özdeşliğe göre, öfke deneyimi bir insanda x durumuyla özdeş olabilirken, fiziksel yapısı bizimle aynı olmayan bir sistemde, örneğin bir robotta ya da bir marslıda, farklı bir durumla özdeş olabilir. Bu avantajı, zamanla tikel özdeşlik teorisinin daha yaygın bir şekilde savunulmasına yol açmıştır.

Fakat tikel özdeşliği savunanlar da zor bir soruyla karşı karşıya kalmıştır: “Bütün bu örnek durumların ortak olarak sahip olduğu, onları aynı zihinsel türün örneği yapan şey nedir?”¹⁶ Bu sorunun cevabı söz konusu örnek durumların aynı tür nöral etkileşimlere ait olmaları değildir elbette; çünkü tikel özdeşlik teorisine göre örnek durumların aynı tür nöral faaliyetlere karşılık gelmesi gerekmez. Bu soruya en makul cevap işlevselciliğinden gelmiştir. İşlevselciliğe göre yapısal olarak birbirinden farklı olsa da fiziksel durum örneklerini zihinsel durum örnekleriyle özdeş kılan şey dâhil oldukları sistemdeki işlevsel/nedensel rolleridir. Böylece işlevselcilik mantıksal davranışçılığı veya özdeşlik teorisini savunanların başını derde sokan itirazların çoğundan muafır ve bu sayede 1960’lardan sonra zihin felsefesindeki en etkili bilinç teorisi haline gelmiştir.

1. İşlevselciliğin Ortaya Çıkışı ve Temel Argümanları

İşlevselciliğin izleri Aristoteles’in ruh anlayışına kadar geri götürülse de günümüzde kullanılan çağdaş formuna kavuşması David Armstrong, David Lewis, Hilary Putnam ve Jerry Fodor gibi felsefecilerin katkılarıyla gerçekleşmiştir. İşlevselcilik hesaplama ve hesaplama makineleriyle ilgili çalışmaların artış gösterdiği

¹⁵ Searle, *Mind: A Brief Introduction*, 59.

¹⁶ Searle, *Mind: A Brief Introduction*, 62.

1960'lı yıllarda ortaya çıkan bir zihin teorisi. Aynı dönemlerde yapay zekâ fikrinin ve bilişsel bilimin gelişmesi, bu uygulamalı alanların teorik altyapısı olarak kabul edilen işlevselciliğe olan ilgiyi arttırmıştır. Hesaplama “sembollerin biçimsel kurallara göre manipülasyonu”¹⁷ olarak tanımlanır ve sistemin donanımsal özelliklerinden bağımsız olarak ya da donanımdan soyutlanarak değerlendirilir. Soyutlama, genel olarak, ele alınan sistemin bazı özelliklerini göz ardı etmek ya da hesaba katmamaktır. Özel olarak ise hesaplama yapan sistemlerin maddi özelliklerini dışarıda bırakarak kısmi bir açıklama sunmaktır. Soyutlamalar sayesinde hesaplama süreçleri daha “üst düzeyde” karakterize edilmiş olur. Bu yolla yapısal olarak birbirinden farklı sistemlerin, aynı hesaplama işlemlerini gerçekleştirip aynı programları kullanabileceği fikrinin önü açılmıştır. İşlevselcilik hesaplama makineleri ile zihnin çalışma prensibi arasında bir benzerlik kurarak bu benzerliğin felsefi arka planını sunan bir teori olarak ortaya çıkmıştır. İşlevselciliğe göre, “zihinlerden ve zihinsel işlemlerden söz etmek, onları ‘gerçekleştiren’ şeyden soyutlamaktır. ‘Daha üst bir düzey’ den konuşmaktır.”¹⁸ Bu yolla, tıpkı birbirinden yapısal olarak farklı sistemlerin aynı hesaplama işlemlerini gerçekleştirmesi gibi, birbirinden yapısal olarak farklı sistemlere de zihin atfedilebilir. Özetle, hesaplama süreçleri gibi zihin de “çoklu gerçekleştirilebilir” dir.¹⁹

Çoklu gerçekleştirilebilirlik tezi işlevselciliği destekleyen temel argümanlardan biridir ve ilerlemeden önce bu teze değinmek elzemdir. Hilary Putnam (1967)²⁰ tarafından ileri sürülen ve Jerry A. Fodor (1974)²¹ tarafından geliştirilen çoklu gerçekleştirilebilirlik argümanı herhangi bir psikolojik özelliğin birbirinden farklı fiziksel sistem ve özellikler tarafından gerçekleştirilebileceğini öne sürer ve aşağıdaki gibi formüle edilir:

1. (Çoklu gerçekleştirilebilirlik iddiası) En azından bazı zihinsel özellikler, birbirinden farklı fiziksel özellikler tarafından çoklu gerçekleştirilebilir.
2. Belirli bir zihinsel özellik, farklı fiziksel özellikler tarafından çoklu gerçekleştirilebilirse, söz konusu fiziksel özelliklerden herhangi biri ile özdeş olamaz.
3. (Özdeşlik karşıtı sonuç) En azından bazı zihinsel özellikler, belirli bir fiziksel özellik ile özdeş değildir.²²

Putnam, *The Nature of Mental States* (1967) isimli makalesinde bu argümanı zihinsel özelliklerin fiziksel özelliklerle özdeş olduğunu savunan özdeşlik teorisine yönelik bir itiraz olarak öne sürmüştür. Putnam, insanlardan farklı canlılara, örneğin kuşlar, sürüngenler, amfibiler ve hatta ahtapotlara (yumuşakçalar) işaret ederek bu canlıların da tıpkı insanlar gibi ağrı hissedebileceğini söyler. Özdeşlik teorisinin doğru olması, ağrı gibi zihinsel bir özelliğe karşılık gelen ve tüm bu canlılarda ortak olarak bulunan fiziksel-kimyasal bir durumun bulunmasına bağlıdır. Ağrı hisseden tüm canlılarda ortak olarak bulunan bu fiziksel-kimyasal duruma X diyelim. Özdeşlik tezini savunanlar, hem ağrı hissi yaşayan tüm canlılarda X durumunun bulunduğunu hem de ağrı hissi yaşamayan canlılarda X durumunun bulunmadığını göstermekle yükümlüdür. Bu, özdeşlik teorisinin doğru olmasının gerekli koşuludur. Putnam bir ahtapotun ve bir memelinin gözlerinin farklı hücrelerden evrimleştiğini ve bu sebeple ikisinin paralel evrimin örnekleri olduğunu hatırlatır. Fiziksel yapıları farklı

¹⁷ John Heil, *Zihin Felsefesi: Çağdaş Bir Giriş*, çev. S. Akbıyık ve M. Bilgili. (İstanbul: Küre Yayınları, 2020), 149.

¹⁸ Heil, *Zihin Felsefesi: Çağdaş Bir Giriş*, 151.

¹⁹ Heil, *Zihin Felsefesi: Çağdaş Bir Giriş*, 148-149.

²⁰ Hilary Putnam, “The Nature of Mental States” in *Art, Mind and Religion*, ed. W.H. Capitan and D.D. Meril (Pittsburgh University Press, 1967), 223-231.

²¹ Jerry A. Fodor, “Special Sciences (Or The Disunity of Sciences as a Working Hypothesis),” *Synthesis* 28:2, (1974): 97-115.

²² James Bickle, “Multiple Realizability” in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalta, 2020. <https://plato.stanford.edu/entries/multiple-realizability/>

olduğu için bir ahtapot ve bir memelide ağrı hissine karşılık gelen fiziksel-kimyasal durumlar birbirinden farklı olacaktır. Bu farklılık özdeşlik teorisinin doğru olmadığını gösterir. Putnam'a göre, zihinsel özellikler beyin durumlarıyla özdeş değildir, ağrı gibi zihinsel bir özellik tüm organizmanın işlevsel bir durumudur.²³ Putnam kendi görüşünü daha uç bir örnekle açıklar ve İsviçre peynirinden yapılmış olsaydı bile doğru bir işlevsel organizasyona sahip olduğumuz sürece zihinsel durumlara da sahip olabileceğimizi söyler.²⁴

Putnam gibi Fodor'da zihinsel özelliklerin beyin durumlarıyla özdeş olduğu tezine karşı çıkar. Genel amacı çoklu gerçekleştirilebilirlik argümanını kullanarak psikoloji disiplininin özerkliğini korumaktır. Diğer bir ifadeyle, Fodor çoklu gerçekleştirilebilirlik argümanından yola çıkarak, psikolojik özelliklerin fiziksel özelliklere indirgenemeyeceği ve onlarla özdeş olmadığı tezini savunmaktadır. Ona göre "...bilimin yasalarının kapsamına giren tüm olaylar fiziksel olaylardır ve bu nedenle de fizik yasalarına tâbidir."²⁵ Olaylar özelliklerin somut, yani belirli bir zamanda görülen örnekleridir. Fodor, psikolojik özellikler ile fiziksel özellikler özdeş olmasa da psikolojik olayların fiziksel olaylarla özdeş olduğunu ya da onlara indirgenebilir olduğunu savunur. İşlevselcilik, çoklu gerçekleştirilebilirlik argümanını ortaya atan ve güçlendiren Putnam ve Fodor sayesinde etkili bir bilinç teorisi haline gelmiştir. Kim'in ifadesiyle, işlevselcilikte de "zihinsel türler ve özellikler, fiziko-kimyasal veya biyolojik türlerden daha yüksek soyutlama düzeyinde işlevsel türlerdir."²⁶

İşlevselcilik, "kişinin ontolojisine gönderme yapmayan bilimsel bir psikoloji geliştirmek için gerekli olan felsefi bir çerçeve sunar."²⁷ Buna göre, zihinsel durumlar, kendilerini oluşturan yapıya bağlı olmayıp, parçası oldukları sistemdeki nedensel veya işlevsel rollerine göre tanımlanan durumlardır. Örneğin ağrı, bedensel yaralanmanın sonucunda oluşan, vücutta bir şeylerin yanlış gittiği inancına ve bu durumdan kaçınma isteğine neden olan, kaygı hissine ek olarak irkilme, inleme gibi gözlemlenebilir davranışlara yol açan bir durum olarak betimlenir.²⁸ O halde ağrı, işlevselcilere göre, bu türden nedensel ilişkilere dâhil olan zihinsel bir durumdur ve söz konusu nedensel ilişkiler prensip olarak birbirinden yapısal olarak farklı sistemler tarafından gerçekleştirilebilir. Ağrı söz konusu olduğunda benzer nedensel ilişkilerin yer aldığı sistemlerin hangi materyalden meydana geldiği önemsizdir. Bu noktada David Lewis gibi bazı işlevselciler görüşlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için adını İngiliz filozof Frank P. Ramsey'den (1903-1930) alan ve 'Ramsey cümlesi' olarak bilinen teknik bir araca başvurmuştur. Ramsey cümlesinde, teorik terimler gözlemlenebilir terimleri içeren ifadelere dönüştürülür. Bu fikir daha sonra mantıkçı pozitivistler tarafından geliştirilmiştir. Mantıkçı pozitivistlere göre bir ifadenin anlamlı olabilmesi için gözlemlenebilir şeyler hakkında olması gerekir. Gözlemlenemeyen şeyler hakkında konuşmanın bir yolu onları gözlemlenebilir şeyleri içeren bir anlatıma dökmek yani Ramsey cümlesi haline getirmektir. Lewis (1972)²⁹ geniş anlamda mantıkçı pozitivism idealini sürdürme gayreti içinde olmasa da zihinsel durumları ifade etmek için onların teknik araçlarını kullanmıştır. Şöyle ki; Lewis işlevsel organizasyonu tarif ederken zihinsel terimlerin yerine konu-nötr (*topic-neutral*) ifadeler koyar. Böylece zihinsel durumlardan bahsederken, zihinsel terimleri içermeyen, konu-nötr nedensel ilişkilerden bahsedilmiş olur.

²³ Putnam, "The Nature of Mental States," 167.

²⁴ Hilary Putnam, *Mind, Language, and Reality* (Cambridge: Cambridge University Press, 1975), 291.

²⁵ Fodor, "Special Sciences (Or The Disunity of Sciences as a Working Hypothesis)," 97.

²⁶ Jaegwon Kim, *Mind in a Physical World* (MIT Press, 2000), 3.

²⁷ Priest, *Zihin Üzerine Teoriler*, 197.

²⁸ Janet Levin, "Functionalism" in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ed. Edward N. Zalta, 2021. <https://plato.stanford.edu/entries/functionism/>

²⁹ David Lewis, "Psychophysical and Theoretical Identifications," *Australasian Journal of Philosophy* 50:3, (1972): 249-58.

Yukarıdaki örnek Ramsey cümlesi şeklinde ifade edildiğinde, ağrının yerine X'i koyarız ve şöyle devam ederiz: "Öyle bir X vardır ki, bedensel yaralanma X'e neden olur, X de kaygı hissiyle birlikte inleme davranışına neden olur." Buna göre ağrı hissi bu nedensel ilişkiye dâhil olan bir şeydir, yani herhangi bir X'dir.

Ortaya çıktığı dönemde işlevselciliğin bu versiyonu alanla yakından ilgili olmayan kişilere bile oldukça tanıdık gelmiştir. Bunun sebebi günlük hayatta birçok objenin yapıldığı malzeme bakımından değil, nedensel rolüne göre tanımlanmasıdır:

"Örneğin bir kalp, vücudun diğer organlarına kan pompalayan organdır. Fare kaparı, fareyi "tuzağa düşürüp" onu yakalayan ya da öldüren alettir. Bilgisayar, bir "programı" çalıştırabilen bir makinedir. Motor, bir tür enerjiyi mekanik enerjiye çeviren şeydir. Zehir, bir organizmanın sağlığını olumsuz etkileyen ya da ölümüne yol açan şeydir."³⁰

Yukarıdaki örneklerin her biri işlevine göre tanımlanmıştır. Bir şeyi nedensel rolü ya da işlevi üzerinden tanımladığımızda, onu yapıldığı malzemeden ya da dışsal yapısından soyutlayarak tanımlamış oluruz. Biraz daha detaylı olarak pompanın tanımını düşünelim. Pompa sıvıları yükseltmek veya taşımak, gazları sıkıştırmak veya seyrekletmek için kullanılan bir araçtır. Bir cihaz veya organ olabileceği gibi metal, cam, ahşap veya kistan yapılmış da olabilir. Pompaları tanımlarken hangi malzemeden yapıldıklarına değil, ne yaptıklarına odaklanılır; bu sebeple de onları, malzemelerine göre değil, nedensel rollerine göre tanımlar veya sınıflandırırız.³¹ Yapısı veya malzemesi ne olursa olsun bir şeyi pompa yapan, onun sahip olduğu işlevdir. Bir işlevin gerçekleşmesi için tek ve ortak bir malzemeden yapılmasına gerek yoktur, işlevsel türler farklı sistemler tarafından çoklu gerçekleştirilebilir. Bu yaklaşımla paralel olarak işlevselcilik zihinsel özellikleri işlevsel özellikler olarak ele alır ve farklı sistemlerin de zihinsel özelliklere sahip olabileceğini iddia eder. Buna göre, eğer beyinler, bilgisayarlar veya farklı türden bir yaratık doğru işlevsel organizasyona sahipse, bir zihne de sahip olacaktır. İnsan zihni, işlevsel organizasyonların yalnızca spesifik bir şeklidir.

Eleştirilere geçmeden önce ana hatlarıyla ele aldığım işlevselciliğin farklı türleri arasındaki ayrımları netleştirmek yerinde olur. İşlevselci teoriler genel olarak Turing makinesi işlevselciliği, psiko-işlevselcilik ve analitik işlevselcilik olmak üzere üç grupta sınıflandırılır. Bunlar sırasıyla yapay zekâ teorileri, ampirik davranışçılık ve mantıksal davranışçılıktan türeyen işlevselcilik türleridir.³² Temelde aynı noktadan hareket etseler de aralarında bazı farklar bulunur. Turing makinesi işlevselciliği, mantıksal davranışçılığın karşılaştığı zorluklara çözüm olarak öne sürülmüştür ve 1950'lerin sonlarında ortaya çıkan hesaplamalı zihin teorilerini destekler niteliktedir. H. Putnam tarafından savunulan makine işlevselciliği, zihinsel durumları bilişsel bilimin tanımlarıyla ele alır. Buna göre, zihinsel durumlar beynin hesaplamalı durumlarıdır ve girdi-çıkı ilişkileriyle karakterize edilir. Psiko- işlevselcilik, bilişsel psikolojik teorilerin amaçları ve metodolojisi üzerine yapılan sorgulamalar neticesinde ortaya çıkmıştır. Davranışçılar psikolojideki yasaların yalnızca davranış ve davranış eğilimleriyle ilgili olduğunu söylerken bilişsel psikologlara göre en başarılı teoriler davranışı zihinsel durumların sonucu olarak gören ve açıklayan teorilerdir. Bilişsel modelleri temele alan psiko-işlevselciler, bilimsel teorilerde geçen psikolojik kavramları analiz etmeyi amaçlar.³³ Psiko-işlevselciliği savunan J. Fodor'a

³⁰ Demircioğlu, *Makinedeki Hayalet*, 134-135.

³¹ R. Cummins R. and D. D. Cummins, *Minds Brains, and Computers: The Foundations of Cognitive Science* (Blackwell Publishers, 2000), 7.

³² Levin, "Functionalism".

³³ Oron Shagrir, "Hilary Putnam ve Bilgisayar İşlevselciliği" *Zihin Felsefesi* içinde, çev. Füsün Doruker (Ankara: Fol Yayınları, 2019), 177.

göre psikoloji daha temel disiplinlere indirgenemeyecek kadar kompleks bir disiplindir. İnanç, arzu vb. gibi zihinsel durumların rolü, bilimsel bir teori içinde betimlenen işlevsel veya nedensel rollerine göre belirlenir. Mantıksal davranışçılıktan türeyen analitik işlevselcilik ise zihinsel terimlerin işlevsel analizini yapmayı hedefler. D. Lewis tarafından savunulan analitik işlevselciliğe göre, teorik terimler niteliksel özelliklerden yola çıkarak değil bir teori içerisinde dolaylı olarak tanımlanmalıdır. Diğer bir ifadeyle, zihinsel terimleri içeren ifadeler, işlevsel organizasyon içinde konu-nötr terimler kullanılarak yeniden ifade edilmelidir.

2. İşlevselciliğe Yöneltilen Eleştiriler

İşlevselciliğe yöneltilen ilk eleştiri qualia ile ilgilidir. Chalmers'a göre "bir şeyi düşündüğümüzde ya da algıladığımızda birtakım bilgi işleme süreçlerinin yanı sıra öznel bir duruma da sahip oluruz."³⁴ Söz konusu öznel durumlara deneyim adı verilir. Koku almanın nasıl gerçekleştiğine dair sunulan fiziksel açıklamalar gülü kokladığımda yaşadığım deneyimle ilgili bilgi vermez. Bu yüzden gülün size de tıpkı bana koktuğu gibi koktuğunu ya da kırmızı bir gül gördüğümüzde yaşadığımız görme deneyiminin aynı olup olmadığını bilemeyiz. Deneyimlerimiz öznel ve niteliksel bir özelliğe sahiptir ve bu özellik *qualia* olarak adlandırılır. Chalmers tarafından öznel deneyimlerimizin nesnel fiziksel dünyada nasıl ortaya çıktığı meselesi zihin felsefesinde 'bilincin zor problemi' olarak nitelendirilmiştir.³⁵ Bu anlamda qualia bilinçle ilgili tartışmaların da merkezinde olan bir meseledir. Hatırlanacağı üzere işlevselciliğin her türü zihinsel durumları dâhil oldukları işlevsel organizasyon içindeki nedensel rollerine göre karakterize eder. Ned Block (1980)³⁶ ve John Searle (1980)³⁷ gibi filozoflar, zihinsel durumların bu şekilde karakterize edilmesinin, onların en temel özelliği olan fenomenal yönünü, yani qualia'yı dışarıda bıraktığını iddia etmiş ve işlevselciliği eleştirmiştir. Qualia ile ilgili eleştiriler aynı temelden hareket etse de literatürde farklı başlıklar altında sunulur.

2.1. Tersine Çevrilmiş Spectrum (Inverted Spectrum)

Ned Block işlevselciliğe karşı iki itiraz geliştirmiştir. İlki, tersine çevrilmiş spektrum olarak adlandırılan bir düşünce deneyidir. Söz konusu düşünce deneyi literatürde birçok felsefeci (Locke 1689; Shoemaker 1975; Levine 1991; Block 1980) tarafından da kullanılmıştır.

Block bu deneyi işlevselciliğin zihne dair makul ve etraflı bir açıklama sunmadığını, bu anlamda da yetersiz bir zihin teorisi olduğunu vurgulamak için tasarlamıştır. Renk deneyimleme konusunda fiziksel herhangi bir rahatsızlığı bulunmayan iki kişi olduğunu düşünelim. Kırmızı ve yeşil nesnelere birbirinden ayırmaları istendiğinde ikisi de bu ayrımı rahatlıkla yapabilsin. Trafikte kırmızı ışıkta beklerken yeşil yandığında ikisi de araçlarıyla hareket etsin. Yine farz edelim ki iki insanın yaşadığı renk deneyimleri niteliksel olarak birbirinden farklı olsun. Birinin 'yeşil görme deneyimine' diğeri sahip olduğu da bunu 'kırmızı görme deneyimi' olarak adlandırsın. Deneyimin içsel niteliğinin, yani qualia'nın, farklı olduğunu davranışlardan yola çıkarak fark etmek imkansızdır. Davranışsal testler renkleri ayırt edebilme yeteneğimizi ölçerken içsel deneyimlerimiz arasındaki farklılıkla, Nagel'in deyiimiyle (1974)³⁸ o deneyime sahip olmanın nasıl bir his olduğuyla

³⁴ David Chalmers, "Facing Up To Do Consciousness," *Journal of Consciousness Studies* no.3 (1995): 201.

³⁵ Chalmers, "Facing Up To Do Consciousness," 212.

³⁶ Ned Block, "Troubles with Functionalism" in *Readings in Philosophy of Psychology*, ed. N. Block (Cambridge, MA: Harvard University Press, "980), 268-305.

³⁷ John R. Searle, 'Minds, Brains and Programs,' *Behavioral and Brain Sciences* no.3 (1980): 417-457.

³⁸ Thomas Nagel, "What Is It Like To Be a Bat," *Philosophical Review* no.83 (1974): 435-450.

İlgili bir şey söylemez. Buna göre, aynı nedensel (işlevsel veya davranışsal) rolü üstlenseler bile iki kişinin renk deneyimi birbirinden farklı olabilir. İki farklı renk deneyimi, işlevsel organizasyonda aynı nedensel ilişkilere dâhil olduğu için bir işlevselci tarafından aynı şekilde karakterize edilecektir.

Block'un eleştirisindeki asıl endişe zihinsel durumların işlevsel tanımlarının onların içsel niteliksel karakteri hakkında herhangi bir şey söylememesidir. Yani iki kişinin işlevsel olarak özdeş fakat niteliksel olarak farklı deneyimler yaşaması mümkündür. Bu durumda, zihinsel durumlar herhangi bir işlevsel durumla özdeş değildir. Eğer işlevselcilik her zihinsel durumun işlevsel bir durum olduğunu iddia ediyorsa o halde, Block'a göre işlevselcilik yanlıştır.³⁹

2.2. Namevcut Qualia

İşlevselciliğe karşı ileri sürülen felsefi argümanlardan ikincisi *namevcut qualia* (*absent qualia*) argümanıdır. Buna göre de qualia deneyimin asli özelliğidir ve işlevselcilik qualia'ya dair herhangi bir açıklama sunamaz. Ned Block (1980a) tarafından geliştirilen ve 'Çin Beyni'⁴⁰ adıyla bilinen düşünce deneyi bu kategoride yer alır.

Farz edelim ki Çin Hükümeti işlevselci bir yapıya dönüşsün ve hükümet yetkililerini, insan zihnini bir saatliğine gerçekleştirmenin prestijlerini önemli ölçüde arttıracığı yönünde ikna etmiş olalım. Çin'deki milyarlarca insanın her birine (bir milyar nüfusu olduğu için Çin'i seçtim) onları diğer insanlara ... bağlayan, özel olarak tasarlanmış iki yönlü bir telsiz verelim. Küçük adamları giriş ve çıkış nöronlarına bağlı bir radyo vericisi ve alıcısı ile değiştirelim. Bir ilan panosu yerine, harflerin Çin'in herhangi bir yerinden görülebilecek şekilde yerleştirilmiş bir dizi uyduda görüntülenmesini sağlayalım. Çin ulusunun katılımıyla oluşturulacak böyle bir sistem fiziksel olarak imkânsız değildir. Böyle bir sistem kısa süreliğine de olsa, örneğin 1 saatliğine, işlevsel olarak size denk olabilir.⁴¹

Block, Çin ulusundaki insanların her birini beynimizdeki nöronlara karşılık gelecek şekilde düşünür. Nöronların birbiriyle etkileşime girmesi gibi insanlar da ellerindeki telsizlerle birbirleriyle etkileşime geçebileceklerdir. Bu insanların her biri aslında bir beden ya da robot diyebileceğimiz bir sistemin beynini oluşturur. Bir işlevselci böyle bir sistemin zihin sahibi olduğunu kabul eder çünkü onlara göre zihinsel durumların oluşması için gerekli olan tek şey doğru bir işlevsel organizasyondur. Zihinsel durumlar, girdi-çıktı ilişkilerinden oluşan işlevsel organizasyondaki rollerine göre veya diğer zihinsel durum ve davranışlarla kurduğu ilişkiye göre betimlenen durumlardır. Örneğin işlevselciye göre 'acı içinde olmak' belirli bir nedensel rolü olan durumdur. İşlevselci, acıya neden olan uyaran ile acının neden olduğu davranışı, girdi-çıktı ilişkileriyle sistemleştirerek bir teori içinde sunmak ister. Block'un iddiası bu teorinin acıyla ilgili özsel bir özelliği atladığı yönündedir. Acı hissinin pek çok nedeni ve sonucu olabilir, ancak qualia onun içsel, niteliksel ve 'ilişkisel olmayan' özelliğidir.

Block'a göre, işlevsel organizasyonları, zihinsel durumlardan yoksun sistemlere atfetmek mümkündür. Buna göre, Çin ulusundaki insanların zihin sahibi olduğu söylenebilir, fakat oluşturdukları sistemin tamamının bilinçli olduğunu söylemek akla yatkın değildir. Nörobiyolojik bilinç teorilerini benimseyen felsefeci ve nörobilimciler için de nörolojik açıdan bizden farklı sistemlerin, işlevsel olarak bizimle eşdeğer olsa bile, zihinsel durumlara sahip olabileceğini söylemek son derece saçmadır.

³⁹ Ned Block, "Are Absent Qualia Impossible?," *Philosophical Review* no.89 (1980a): 257-258.

⁴⁰ Block'un düşünce deneyine Çin Beyni adını vermesinin sebebi Çin'in nüfusunun 1 milyar olması ve bu sayının beynimizdeki nöronların sayısına az da olsa yakın olmasıdır.

⁴¹ Block, "Troubles with Functionalism," 276.

Block'un eleştirisi, anlaşılacağı üzere, işlevsel olarak bizimle denk olan sistemlerin qualia'dan yoksun olabileceği sezgisine dayanır. Bu sezgi, ona göre, işlevselciliğin doğru olduğuna dair bir şüpheye yol açar.⁴² Bu şüphe her ne kadar işlevselciliğe karşı nihai bir argüman olmasa da rasyonel bir temele sahiptir. Bu rasyonel temel işlevselcilikten şüphe etmek için iyi bir gerekçe sağlar.⁴³ Block konuyla ilgili düşüncelerini şu sözlerle dile getirir:

İşlevselciler fizikalistlere şöyle der: Nasıl olur da zihinselliğe sahip olan bütün varlıkların içsel durumlarının tek bir fiziksel tanımı olabilir? Bunu anlamak zor. Ben ise işlevselciliğe şöyle diyorum: Nasıl olur da zihinselliğe sahip olan bütün varlıkların girdi- çıktı ilişkilerinin tek bir fiziksel tanımı olabilir? Bunu anlamak zor.⁴⁴

2.3. Çince Odası

Searle'ün *Minds, Brains and Programs* (1980)⁴⁵ isimli makalesinde geçen Çince odası argümanı, işlevsel organizasyonun aynılığının zihinsel durumların varlığını garanti etmemesi anlamında Block'un argümanıya benzer bir mantıksal yapıya sahiptir ve *namevcut qualia* eleştirisinin başka bir örneği kabul edilebilir.

Yapay zekâ disiplinini ve işlevselciliği birbirine yaklaştıran temel varsayım zihnin bilgisayar metaforudur. Buna göre zihin bir bilgisayar programı, beyin ise bu bilgisayarın donanımadır. Daha önce bahsettiğim Turing makinesi işlevselciliği bu görüşün bir uzantısı olarak ortaya çıkmıştır. Searle'ün zihin felsefesinde yaptığı en önemli katkılardan biri güçlü ve zayıf yapay zekâ görüşlerini birbirinden ayırmasıdır. Güçlü yapay zekâyâ göre "Zihin sadece bir bilgisayar programıdır."⁴⁶ Zayıf yapay zekâ ise şu kabulü içerir: "Bilgisayar, hava durumu örüntüleri ya da ekonomideki para akışı gibi açıkça tanımlayabildiğimiz herhangi bir şeyin simülasyonunda olduğu gibi zihnin simülasyonunda da kullanılacak uygun bir araçtır."⁴⁷ Searle'ün itirazı genel olarak güçlü yapay zekâ fikrine ve Turing makinesi işlevselciliğine yöneliktir. Spesifik olarak ise Searle aslında Turing testinin sonuçlarına itiraz eder. Turing testi bilgisayarların insanlar gibi zihne sahip olabileceğine inanan "güçlü yapay zekâ" savunucuları için önemli bir adım olarak kabul edilir. Alan Turing, "*Computing Machinery and Intelligence*" (1950)⁴⁸ adlı makalesinde "Makineler düşünebilir mi?" sorusunu cevaplayabilmek amacıyla bir test geliştirmiştir. Bu test, sorgulayıcı pozisyonunda olan bir kimsenin birbirinden farklı odalarda bulunan bir insan ve bilgisayarı ayırt etme çabasına dayanır. Sorgulayıcı sorduğu sorular neticesinde bilgisayarı ve insanı ayırt etmeyi başaramazsa, bilgisayarın düşünebildiği sonucuna varılabilir. Searle Çince odası argümanında bu sonuca itiraz ederek bir sistemin insanın bazı kapasitelerinin mükemmel bir taklidini/simülasyonunu verecek bir program geliştirebileceğini ancak yine de bu programın zihnin asli özelliğini dışarıda bırakacağını iddia eder.⁴⁹

Argüman şu şekildedir: Searle kendini üzerinde Çince sorular olan kâğıt parçalarının bulunduğu bir odada hayal eder. Çince bilmeyen filozof odada bu dilin kurallarını eksiksiz bir şekilde açıklayan bir rehber kitap bulur. Bu kitap sayesinde zamanla ustalaşır ve Çince yazılmış soruları tek kelimesini bile anlamadan

⁴² Block, "Troubles with Functionalism," 281.

⁴³ Block, "Troubles with Functionalism," 278.

⁴⁴ Block, "Troubles with Functionalism," 296.

⁴⁵ Searle, 'Minds, Brains and Programs,' 417-457.

⁴⁶ John R. Searle, *Mystery of Consciousness* (London: Granta Books, 1997), 9.

⁴⁷ Searle, *Mystery of Consciousness*, 9.

⁴⁸ Alan Turing, "Computing Machinery and Intelligence," *Mind* no.50 (1950): 433-460.

⁴⁹ John R. Searle, *Rediscovery of Mind* (MIT Press, 1992), 45.

cevaplamaya başlar. Searle'a göre, dijital bilgisayarların çalışma prensibi tam olarak böyledir. Bir bilgisayar programı ne kadar başarılı olursa olsun, Çin odasındaki kişi gibi anlamdan yoksun bir sembolik işlemciden farksızdır. Bilgisayar programları sözdiziminden (syntax) oluşur ve sözdizimi, anlamı (semantic) içermez. Searle'nin Çince Odası Argümanı şu önermelerden oluşur:

4. Beyin süreçleri zihne neden olur.
5. Sözdizimi (syntax), semantiği içermediği gibi semantik için de yeterli değildir.
6. Bilgisayarlar sentaktik yapılarıyla tanımlanır.
7. Zihin, semantik içeriğe sahiptir.

“Hiçbir bilgisayar programı zihin değildir” sonucu, son üç öncülden zorunlu olarak çıkar.⁵⁰ Bu sonuca birinci önermeyi eklediğimizde beynin bir bilgisayardan daha fazlası olduğu sonucuna varabiliriz. Searle'e göre, zihne beyinde gerçekleşen süreçler neden olur. Zihni meydana getirecek bir şeyin, beynin nedensel güçlerine eşdeğer bir nedensel güce sahip olması gerekir. Dolayısıyla herhangi bir programın zihin sahibi olduğunu söylemek için en azından beynin nedensel güçlerini kopyalaması gerekmektedir.

3. Ontolojik, Epistemolojik ve Nedensel Sorular

İşlevselciliğe göre doğru işlevsel organizasyona sahip herhangi bir sisteme zihin atfedebilir. Ancak, Block ve Searle davranış veya işlevsel organizasyonun, bir sistemin bilinçli olmasını gerektirmediğini iddia eder. Block'a göre bilinçli deneyimlere sahip olmayan herhangi bir sistem ya da robotla işlevsel olarak özdeş olabiliriz. Searle'e göre ise “ontolojik açıdan, davranış, işlevsel rol ve nedensel ilişkiler zihinsel fenomenler söz konusu olduğunda ilgisizdir (*irrelevant*). Davranış olmadan zihinsel durumlar olabileceği gibi, zihinsel durumlar olmadan da davranışın olması pekâlâ mümkündür.⁵¹ Diğer bir ifadeyle, işlevsel organizasyon ve davranışın zihinsel durumlarla arasındaki ilişki zorunlu değil, raslantısaldır.⁵² Zihin felsefesinde, işlevsel olarak bizim gibi olmasına rağmen, prensipte bilinçsiz zombilerin mümkün olduğunu gösteren çok sayıda düşünce deneyi vardır ve bu deneyler davranışlar ile zihinsel durumlar arasındaki ilişkinin zorunlu olmadığını doğrular niteliktedir.⁵³ Bu nedenle davranışlardan veya nedensel ilişkilerden yola çıkarak bilincin doğası hakkında herhangi bir yorumda bulunmak mümkün değildir.⁵⁴

⁵⁰ John R. Searle, *Minds, Brains, and Science* (Harvard University Press, 1986), 39.

⁵¹ Searle, *Rediscovery of Mind*, 69.

⁵² Searle *Rediscovery of Mind* (1992) kitabının üçüncü bölümünde bilinç, davranış ve beyin arasındaki ilişkileri resmeden bir düşünce deneyi tasarlar ve buna “Silikon Beyinler” adını verir. Bu deneyin sonucuna dair üç ihtimal üzerinde durur. İlk olarak bizden beynindeki ir hasardan dolayı kör olmaya başlayan ve durumu hızla kötüleşen birini hayal etmemizi ister. Çok çeşitli tedavi uygulanan ve bunların hiçbirine cevap vermeyen hastanın beynine doktorlar son çare olarak silikon çipler yerleştirir. Çipler işe yaramıştır. Bu sebeple doktorlar çiplerin sayısını giderek artırır. Kaçınılmaz son olarak hastanın beyni tamamen silikon çiplerle yer değiştirmiştir. Bu düşünce deneyinin üç muhtemel sonucu olabilir. Birincisi; bu kişi her türden düşünceye, hatıraya ve deneyime sahip olmaya ve davranışsal çıktılar üretmeye devam eder. Bu durumda çipler girdi-çıkıtı işlevlerinden oluşan zihni oluşturma yeteneğine sahiptir diyebiliriz. İkinci ihtimal; yerleştirilen silikon çiplerden dolayı giderek küçülen beynin bir sonucu olarak bilinçli deneyim alanının giderek azalmasıdır. Ancak, bu durum kişinin davranışlarına yansımaz. Hasta davranışlarının zihinsel kontrolün giderek kaybetse de davranışsal anlamda bir farklılık yaşamaz. Üçüncü ihtimale göre; silikon çipler zihinsel hayatımızda bir değişiklik yaramaz ancak davranışlarımız sanki bir felç durumundaymışız gibi azalır. Zihinsel durumlar devam eder fakat davranışsal tepkiler yoktur. Searle bu düşünce deneyiyle davranış ve işlevsel rolün zihinsel durumlarımızla arasındaki ilişkinin zorunlu değil, raslantısal olduğunu göstermektedir.

⁵³ Zihin Felsefesi literatüründe fiziksel olarak bizimle tıpatıp aynı olmasına rağmen bilinçsiz zombilerin varlığına dair örnekler T. Nagel (1974), N. Block (1980), J. Searle (1980), F. Jakson (1982) ve D. Chalmers (1996) gibi filozoflar tarafından kullanılmıştır.

⁵⁴ Searle, *Rediscovery of Mind*, 18.

Searle'e göre işlevselciliğin bu yanılgıya düşmesinin sebebi ontoloji, epistemoloji ve nedensellik arasındaki ayrımları netleştirememesidir. Bilinç üzerine çalışırken birbirinden farklı pekçok soru karşımıza çıkabilir. Örneğin: Bilinç nedir? Bilinç hakkında nasıl bilgi sahibi oluruz? Bilinç ne yapar? Bu sorular sırasıyla, ontoloji, epistemoloji ve nedensellik ile ilgili sorulardır. Şimdi de bu sorularla bağlantılı olarak kalbi düşünelim. Ontoloji bize kalbin göğüs kafesinde büyük bir kas dokusu olduğunu söyler. Epistemoloji stetoskop ve EKG kullanarak kalp ile ilgili bilgi elde edebileceğimizi, nedensellik ise kalbin bütün vücuda kan pompalayan bir organ olduğunu söyler.⁵⁵ Bu sorular birbirinden ayrı olduğu gibi verilen cevaplar da birbirleriyle bağlantılı değildir. Bilinç söz konusu olduğunda Searle ontolojik sorunun diğer sorulara nazaran öncelikli olduğunu iddia eder ve şöyle der:

Burada kritik soru 'hangi şartlar altında zihinsel durumları diğer insanlara atfedebiliriz?' sorusu değildir. Fakat daha çok 'onlar hakkında nasıl bilgi ediniriz ve onlar organizmanın yaşamında nedensel olarak nasıl işlerler?' sorularından farklı olarak 'insanlar zihinsel durumlara sahip olduğu zaman, gerçekten onların sahip olduğu nedir?', 'zihinsel görüngüler nelerdir?' sorularıdır.⁵⁶

Searle'e göre bir zihin teorisi ilk olarak zihinsel fenomenlerin doğasını araştırmalıdır, dolayısıyla da ontolojik sorudan hareket etmelidir. Fakat, işlevselcilik (nesnel) nedensel ilişkilerden yola çıkan bir bilinç teorisi olduğu için 'zihinsel durumlar nedir?' sorusuna 'belirli türden nedensel ilişkilerin içinde yer alan durumlar- dır' cevabını verir.⁵⁷ Buna göre işlevselcilik nedensellikten yola çıkarak ontolojiyle ilgili soruyu cevaplamaya çalışır. Searle'e göre zihinsel durumları nedensel ilişkilere dayalı olarak açıklamak bilincin asli niteliklerini dışlamak anlamına gelir çünkü bu nitelikler ilişkisel olarak açıklanamaz. İşlevselcilerin bilincin doğasına ilişkin bir sorgulama yapmaktan kaçınmalarının sebebi ise, ona göre, bilincin öznelliğinin, bilincin nedensel etkinliğiyle uyummadığı kabulüdür.⁵⁸ Sonuç olarak işlevselcilik bilincin niteliksel yönünü dışarıda bıraktığı için Searle'e göre makul bir zihin teorisi değildir.

Bir an için Searle'ün haklı olduğunu ve ontolojik sorudan yola çıkmayan işlevselciliğin qualia'yı dışarıda bıraktığını düşünelim, bu neden büyük bir eksiklik olsun? Farklı disiplinler bilinci farklı açılardan ele alır. Örneğin, biyologlar "Organizmalarda bilinçli deneyimler neden ortaya çıktı?" sorusu üzerinde durur. Nörobilimciler "Beyin süreçleri bilinç gibi bir şeyi nasıl ortaya çıkarır?" sorusunu cevaplamaya çalışır. Felsefeciler ise yukarıda belirttiğim gibi "Bilinç hakkında nasıl bilgi sahibi olabiliriz?", "Bilinç ne işe yarar?" veya "Bilinç nedir?" gibi sorular üzerinde dururlar. Bu sorular birbirinden farklıdır ve birbirlerinden bağımsız olarak incelenebilir. Bu yüzden Searle, bu soruları birbirinden ayırmakta çok haklıdır. Ayrıca, epistemolojik ve nedensel soruları cevapladığımızda, ontolojik soruyu cevaplamış olmayız diyerek de doğru bir noktaya temas etmiştir. Fakat yine de Searle'ün eleştirisinin kabul edilebilir olması için ontolojik sorunun neden öncelikli olduğunu ya da ontolojik soruya verilen cevabın direkt olarak epistemik ve nedensel soruları etkilediğini göstermesi gerekir. Fakat Searle bununla ilgili herhangi bir argüman ileri sürmez. O halde şunu kabul etmek gerekir: Ontolojik soru için tatmin edici bir açıklama sunmadan epistemolojik ve nedensel soruları incelemek pekâlâ mümkündür. İşlevselciliğin amacı da ontolojik soruları cevaplamak değil, zihinsel durumların nedensel rolleri hakkında bilgi vermektir. Bilim tarihindeki birçok örnek de bu durumu destekler niteliktedir. Örneğin Newton 1687 yılında kütle çekim yasasını keşfetmiştir. Fakat Newton bu yasayı "yer çekiminin doğası nedir?"

⁵⁵ Searle, *Rediscovery of Mind*, 18.

⁵⁶ Searle, *Rediscovery of Mind*, 23.

⁵⁷ Searle, *Rediscovery of Mind*, 21.

⁵⁸ Searle, *Rediscovery of Mind*, 54.

sorusunu cevaplamadan keşfetmeyi başarmıştır. Mendel yetiştirdiği bezelyeler üzerinde deneyler yaparak 1865 yılında genetiğin temel ilkelerini keşfetmiştir. DNA'nın çift zincirli yapısı, Mendel'den sonra, James Watson ve Francis Crick (1953) tarafından keşfedilmiştir. Günümüzde ise bilim adamları kara deliklerin doğasını henüz tam olarak bilmeseler de astrofizik alanında yapılan hesaplamalarda kara delikleri kullanırlar. Benzer şekilde, "bilinç ne yapar?" sorusu "bilinç nedir?" sorusuna cevap vermeden tartışılabilir hatta bu soruyu temele alan bir bilinç teorisi de ileri sürülebilir. İşlevselciliğin yalnızca zihinsel durumlar ile davranışlar arasındaki nedensel organizasyona odaklanan bir bilinç teorisi olmasının önünde hiçbir engel yoktur.

4. İşlevselcilik ve İşlevselciler

Searle ve Block gibi filozoflar işlevselciliğin temel amacını gözden kaçırmış gibi görünüyor. Daha önce de belirttiğim gibi, işlevselcilik bilincin ontolojisini açıklamaya yönelik bir girişim değildir. Bu teori, kişinin ontolojisine gönderme yapmayan bilimsel bir psikoloji geliştirmek için felsefi bir çerçeve sağlamayı amaçlar.⁵⁹ "Bilinç nedir?" sorusunu cevaplamaya çalışmadığı için qualia'yı dışarda bıraktığına yönelik eleştiriler işlevselcilik için özel bir sorun teşkil etmez. Qualia'ı dışarıda bırakmak iki şekilde mümkün olabilir: Birincisi indirgemeciliği savunarak bilincin, geride açıklanmayan hiçbir şey kalmaksızın, fiziksel süreçlere indirgenibilceğini iddia etmek. İkincisi elemeci bir pozisyonu savunarak qualia dediğimiz şeyin bir yanılsamadan ibaret olduğunu, filozofların kurgusu olduğunu ve dış dünyada buna karşılık gelen herhangi birşeyin olmadığını iddia etmek. Buradan yola çıkarak şunları söyleyebiliriz: Bazı işlevselciler indirgemeci veya elemeci görüşü benimsedikleri için qualia'yı nesnel fiziksel süreçlere indirgemek suretiyle ya da onu tümünden reddederek yok sayabilir. Ancak, bazı işlevselciler indirgemeci değildir. Qualia'ya dair herhangi bir açıklama sunmasalar da bu onların qualia'yı reddettiği anlamına gelmeyebilir. Bu noktada işlevselciliği ve işlevselcileri birbirinden ayırmak önemli ve gereklidir. Vicari bu hususta şunları söyler: "Dennett ve Chalmers zihnin çoklu gerçekleştirilebilir olduğu temeline dayanan işlevselciliği savunan filozoflardır. Aynı kabullerden yola çıkarak Dennett bilinçle ilgili elemeci bir sonuca ulaşırken Chalmers ise nitelik dualizmini benimsemiştir."⁶⁰ Dennett *Consciousness Explained* isimli kitabında işlevselciliğin bir versiyonunu savunduğunu söyler⁶¹ Bilinç, ona göre, bir tür bilgi işleme sistemidir. Öznel deneyim veya nitelikler, bilince ilişkin geleneksel fikirlerdir ve Dennett bu geleneksel fikirleri "Kartezyen Tiyatro" olarak adlandırır.⁶² Bilinç hakkında bilebileceğimiz tek şey, diğer insanların sözel veya davranışsal tepkileridir. Dennett bilinci açıklamak için güçlü yapay zekanın bir versiyonunu benimseyerek kompleks davranışlara sahip makinelerin de bilinçli olduğunu iddia eder.⁶³ Bu anlamda Dennett'a göre "bilinç nedir?" sorusunun cevabı, "bilinç ne yapar?" sorusunun cevabı ile aynıdır. Dennett bu görüşüyle Block ve Searle'ün eleştirilerine muhatap olmuştur.

Anti-indirgemeci bir pozisyonda bulunan Putnam ise kendi görüşünü şu sözlerle ifade eder:

Benim stratejim, ağrının bir beyin hali olmadığını, apriori temellere dayanarak değil fakat bir diğer varsayımın daha kabul edilebilir olduğuna dayanarak, savunmak olacak [...] ben ağrının ya da ağrı hali içinde olmanın, organizmanın bütününün işlevsel bir hali olduğu varsayımını ileri sürüyorum.⁶⁴

⁵⁹ Priest, *Zihin Üzerine Teoriler*, 197.

⁶⁰ Giuseppe Vicari, *Beyond Conceptual Dualism* (New York: New York University Press, 2008), 21.

⁶¹ Daniel C. Dennett, *Consciousness Explained* (Boston: Little, Brown, and Co, 1991), 31.

⁶² Dennett, *Consciousness Explained*, 104-111.

⁶³ Dennett, *Consciousness Explained*, 281.

⁶⁴ Putnam, *Mind, Language, and Reality*, 433.

Putnam'ın savunduğu işlevselcilik görüşü, Priest'in de vurguladığı gibi, Turing makinesi işlevselciliği olarak bilinir. "...Turing makinesi, girdi ve çıktı bilgileri için dışsal araçlara sahip ve bilgiyi içsel olarak işlemekten geçiren bir içsel mekanizmadan oluşan basit bir bilgisayardır."⁶⁵ Turing makineleri deterministik sistemlerdir. Buna göre belirli bir girdinin belirli bir çıktıyı üretme olasılığı 1, farklı bir çıktı üretme olasılığı ise 0'dır. Putnam, belirli bir girdinin belirli bir çıktı üretme olasılığının 1 ile 0 arasında bir değer ile ifade edildiği olasılıkçı otomatlardan bahseder. Olasılıkçı otomatlar, Turing makinelerinden farklı olarak deterministik değildir ve Putnam'a göre zihnin anlaşılması konusunda kullanışlı bir modeldir. Buradaki önemli husus olasılıkçı otomatların yalnızca kavramsal bir öge olduğu ve farklı biçimlerde gerçekleştirilebileceğidir.⁶⁶ Buna göre, ağrı gibi zihinsel bir durumun beyin durumuyla yada herhangi bir fiziksel durumla özdeş olması gerekmez. Ağrı, girdi ve çıktı ilişkileri içinde yer alan işlevsel bir durumdur. Ağrının işlevsel bir durum olması Putnam'a göre dualizmle de uyumludur.⁶⁷ Eğer bir beden ve bir ruhtan oluşan sistemler var ise bunlar Putnam'a göre pekala olasılıkçı otomat olabilirler. Olasılıkçı otomatlar girdi ve çıktı ilişkilerinden oluşan işlevsel organizasyona sahip olduğu sürece işlevsel durumların zihne, beyne veya ruha ait durumlar olduğu fikri Putnam'ın savunduğu işlevselciliğe göre önemsiz/ilgisizdir. Putnam anti-indirgemeci işlevselcilik görüşüyle qualia'ı dışlamaz ya da onu reddetmez. Yalnızca ona dair bir açıklama sunmanın işlevselciliğin sınırları dışında olduğunu düşünür.

Chalmers da anti-indirgemeci bir işlevselcidir. Zombi argümanı ile indirgemeciliğe karşı çıkar ve bilinci dünyanın indirgenemeyen bir özelliği olarak tanımlar. Zombi argümanına göre son molekülüne kadar bizimle özdeş olan fakat öznel deneyimlere sahip olmayan zombilerin yaşadığı bir dünyanın var olduğunu düşünmek mantıksal olarak mümkündür. Bu dünya elbette doğa yasalarının farklı türden işlediği bir dünya olmalıdır. Chalmers ayrıca bilinç, işlev ile davranışın birbirinden ayrılmadığına inanır. Bilinç, işlevsel organizasyonla aynı şey olmasa da, bu ikisi her zaman birlikte ortaya çıkar:

Organizasyonun silikon çiplerde, Çin'in nüfusunda, bira kutularında ya da pin-pon toplarında gerçekleşip gerçekleşmediğinin bir önemi yoktur. İşlevsel organizasyon düzgün olduğu sürece, bilinçli deneyim ortaya çıkacaktır.⁶⁸

Chalmers görüşlerini şu sözlerle özetler:

"Bir kişi, bilincin işlevsel organizasyondan doğduğuna ama işlevsel bir durum olmadığına inanabilir. Benim savunduğum görüş de böyle bir biçime sahip. Bunu indirgemeci olmayan işlevselcilik diye de adlandırabiliriz. Bu görüş, işlevselcilik ile nitelik dualizmini birleştirmenin bir yolu olarak görülebilir."⁶⁹

Aynı eserinde daha spesifik olarak ise şunu söyler: "Bilinç, işlevsel olarak açıklanabilir fakat bilinç bu tür bir açıklamaya karşı direnç gösterir."⁷⁰ Bu durumda Chalmers'ın bilincin varlığını işlevsel organizasyondan bağımsız olarak açıklaması gerekir. Ona göre bilinç, uzay, zaman, yerçekimi ve ışık hızı gibi evrenin indirgenemeyen temel bir niteliğidir. Böylece Chalmers, "bilinç ne yapar" sorusunun "bilinç nedir" sorusuna cevap vermediğini açıkça belirtmiş olur. Dolayısıyla, Searle'ün dediği gibi, nedensel sorudan hareketle ontolojik soruyu cevaplamaya da çalışmaz.

⁶⁵ Priest, *Zihin Üzerine Teoriler*, 205.

⁶⁶ Priest, *Zihin Üzerine Teoriler*, 206.

⁶⁷ Putnam, *Mind, Language, and Reality*, 436.

⁶⁸ David Chalmers, *The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory* (Oxford: Oxford University Press, 1996), 249.

⁶⁹ Chalmers, *The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory*, 249.

⁷⁰ Chalmers, *The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory*, 172.

Bu açıklamalardan çıkarılabilecek sonuç şudur: İşlevselcilik bilincin doğası hakkında nötr bir görüştür ve mantıksal olarak indirgemeciliği gerektirmez. İşlevselciliğe göre zihinsel bir durumda olmak, gerçekte işlevsel bir durumda olmaktır ve işlevsel bir durum, dâhil olduğu nedensel ilişkilere dayanarak ayırt edilir.⁷¹ Bu şekilde kabul edildiğinde işlevselcilik hem indirgemeci hem de indirgemeci olmayan zihin teorileriyle uyumludur, çünkü içinde herhangi bir ontolojik kabul barındırmaz. Ancak, işlevselciliğin temel önermelerine “*tüm neden ve sonuçlar fiziksel*” önermesi ilave edildiğinde, indirgeme mantıksal açıdan gerekli hale gelebilir. Yani, ‘nedensel ilişkiler yalnızca fiziksel durumlar arasında cereyan eder’ diyen bir işlevselci bu durumda indirgemeciliği de kabul etmiş olur. Bunun doğal sonucu olarak da bilinçli deneyim ya da qualia fiziksel durumlara indirgenir. Searle ve Block gibi felsefecilerin hatası, eleştirilerini Dennett gibi indirgemeci olan işlevselcilere değil de bir bilinç teorisi olarak işlevselciliğin bütününe yöneltmeleridir. Halbuki teoriler ile onları savunan filozofların birbirinden ayrılması gerekir.

5. Biyolojide ‘işlev’

E. Sober *Putting the Function Back into Functionalism* (1990)⁷² isimli makalesinde işlevselciliğin temel amacını hatırlatarak bu teorinin qualia'yı reddetmeyebileceğini biyolojiden verdiği örneklerle göstermeye çalışır. Doğrudan Block'un tersine çevrilmiş spektrum itirazından yola çıkarsa da Sober'in savunması aslında Searle'ün eleştirisi için de geçerlidir. Daha önce bahsettiğim gibi tersine çevrilmiş spektrum itirazı, dışsal davranışlar aynı olsa da görsel deneyimlerin niteliksel olarak birbirinden farklı olabileceğini gösteren bir düşünce deneyine dayanır. Yani iki kişinin işlevsel olarak özdeş, niteliksel olarak farklı deneyimler yaşaması mümkündür. Bu durumda, zihinsel durumlar herhangi bir işlevsel durumla özdeş değildir. Eğer işlevselcilik her zihinsel durumun işlevsel bir durum olduğunu iddia ediyorsa, o halde Block'a göre işlevselcilik yanlıştır.⁷³ Sober biyolojik işlevlerden örnek vererek tersine çevrilmiş spektrum itirazının işlevselcilik için bir sorun teşkil etmediğini iddia eder.

Sober'e göre işlevselcilik kötü bir başlangıç yapmıştır. Problem işlev kavramının farklı anlamlarda kullanılmasından dolayı oldukça muğlak oluşu ve işlevselciliğin teori olarak yanlış bir anlamanın üzerine inşa edilmesidir. Bu yanlış bir nebze gidermek adına Sober matematiksel işlev ile teleolojik işlevi birbirinden ayırır. “Matematiksel işlev, bazı nesnelere diğerlerine bir tür eşleşmeyi ifade eder; buna göre her girdinin tek bir çıktısı vardır.” Örneğin, eşitliğin diğer tarafında iki sayının toplamını veren artının (+) işlevi matematiksel işleve örnektir. Öte yandan, ‘kalbin işlevi bütün vücuda kan pompalamaktır’ derken teleolojik işlevden bahsetmiş oluruz.⁷⁴ Turing Makinesi işlevselciliğinin temelinde matematiksel işlev kavramı yatar. Teleolojik işlevselciliğin temelinde ise teleolojik işlev kavramı yatmaktadır. Anlaşılacağı üzere Sober işlev kavramının kullanım farkından yola çıkarak iki işlevselcilik görüşünü birbirinden titizlikle ayırır. Ona göre, zihin-beden sorununa katkıda bulunacak görüş teleolojik işlevselciliktir ve işlevselciliğin bu versiyonu nitelikleri/qualia'yı dışlamaz.

Sober qualia'nın gerçekten var olduğunu yani benim bilinçli deneyimin ile bir başkasının bilinçli deneyimi arasında niteliksel bir fark olabileceğini kabul eder. Bu sebeple de kendini qualia realisti olarak sınıflandırır.

⁷¹ Priest, *Zihin Üzerine Teoriler*, 197.

⁷² Eliot Sober, “Putting the Function Back into the Functionalism,” *Synthese* no. 64:2 (1990): 97-106.

⁷³ Block, “Troubles with Functionalism,” 257-258.

⁷⁴ Sober, “Putting the Function Back into the Functionalism,” 97.

dırır.⁷⁵ Örneğin, aynı nedensel rolü oynasa bile, ben bir nesneyi yeşil görürken bir başkası aynı nesneyi kırmızı olarak görebilir. Ancak bu farklılığın işlevselcilik açısından sorun teşkil etmesi gerekmez.⁷⁶ Sober biyolojideki işlev kavramından yola çıkarak bir örnek verir: İki farklı gergedan türü vardır; birincisi iki boynuzlu Cava gergedanı, ikincisi ise tek boynuzlu Afrika gergedanı. Biyologlar, gergedanların fiziksel özelliklerinin benzer biyolojik işlevlere sahip olduğunu söylerken, bütün gergedanlar arasında biyolojik bir fark olmadığını varsaymazlar.⁷⁷ Diğer bir ifadeyle, biyologlar gergedan boynuzunun işlevine odaklandıklarında, gergedanların tümü arasında fiziksel bir aynılık olduğu sonucuna varmazlar. Sober'e göre, işlevselciler de zihinsel durumları aynı işlevsel organizasyon içinde ele alırken, aralarında niteliksel bir fark olmadığı sonucuna varmayabilirler. İşlevselcilik, en temelde fiziksel olarak farklı olan sistemlerin işlevsel olarak aynı olabileceği varsayımına dayanır. Niteliksel durumlar arasındaki farkı ele almak, işlevselci analizin amaçlarının dışındadır. Bu sınır, zihin-beden problemi için işlevselciliğin en yararlı versiyonu olan teleolojik işlevselcilik için bile geçerlidir.

Sober'e göre teleolojik işlevselcilik, qualia'yı reddetmez. Bu durumda Sober hem Block'un hem de Searle'ün eleştirilerine karşı işlevselciliği savunur. İşlevselciliğin zihinsel durumların öznel ve niteliksel karakteri hakkında bir açıklama sunmadığı doğrudur. Searle iddiasında haklıdır, çünkü işlevselcilik "zihinsel durumlar nedir?" sorusuna yanıt arayan bir teori değildir, "zihinsel durumlar ne yapar?" sorusuna cevap arayan bir zihin teorisi. Ancak, niteliklerle ilgili bir açıklama sunmadığı için onları reddettiğini varsaymak da doğru değildir. Sober'in göstermeye çalıştığı şey şudur: Teleolojik işlevselcilik, herhangi bir açıklama sunmasa da bilinçli durumların niteliksel karakterini reddetmeyebilir. Biyologlar, Afrika gergedanı ile Cava gergedanının aynı biyolojik işlevlere sahip olduğunu belirttiğinde, fizyolojik farklılıklarını reddetmiş olmazlar. Aynı şekilde, işlevselciler, nedensel rollere odaklandığında bilinçli durumların niteliksel yönünü reddetmeyebilirler.

Sonuç

1970'lerden bu yana en etkili bilinç teorisi olarak kabul edilen işlevselcilik kişinin ontolojisine gönderme yapmayan bilimsel bir psikoloji sunmak için gerekli olan felsefi çerçeveyi sağlama amacındadır. İşlevselcilik 'Bilinç nedir?' sorusuna değil, 'Bilinç ne yapar?' sorusuna cevap bulma girişimidir. Block ve Searle işlevselciliğin deneyimin asli unsuru olan qualia'yı reddettiğini bu sebeple de bir bilinç teorisi olamayacağını iddia ederek bu teoriyi eleştirmiştir. İşlevselciliğin zihinsel durumlarımızla ilgili qualia'ya dayalı bir açıklama sunmadığı ve bilinç ile ilgili bütün sorulara cevap vermediği doğrudur fakat qualia'yı reddetmesine gerek yoktur. Bilim tarihinde ontolojik soruları hesaba katmadan nedensel veya epistemik soruları cevaplamaya çalışan başarılı teoriler mevcuttur ve işlevselcilik de bunlardan biri olarak görülebilir.

İşlevselciliğe yöneltilen eleştirilerden biri, bu teorinin nedenselliğe dayalı olarak zihnin ontolojisini yeniden yazmaya çalışan bir görüş olduğu yönündedir. İşlevselciliğin bu tutumu bilincin öznelliğinden kurtulmaya çalışmak olarak yorumlanmış ve bu tarz bir yaklaşımın zihinsel fenomenleri zihinsel olmayandan ayıran önemli özellikleri dışarıda bıraktığı iddia edilmiştir. Aslında burada işlevselciliği oluşturan önermelerden değil, işlevselci bir teoriye bağlı olan insanlardan bahsedilmektedir. Söz konusu eleştirinin dikkate alınması için şu iki sorudan hangisini içerdiği netleşmelidir: İşlevselcilik, epistemik ve nedensel sorulara verdiği yanıtlardan dolayı bilincin ontolojisi hakkında yanlış olan bazı önermeler içeriyor mu? İşlevselciler, epistemik ve

⁷⁵ Sober, "Putting the Function Back into the Functionalism," 103.

⁷⁶ Sober, "Putting the Function Back into the Functionalism," 103.

⁷⁷ Sober, "Putting the Function Back into the Functionalism," 103.

nedensel sorulara verilen cevaplardan hareketle ontolojik soru hakkında bir çıkarım mı yapıyorlar? Teoriler, o teorileri savunan insanların güdülerine göre değerlendirilemez bu sebeple herhangi bir görüşü eleştirirken insanlar ve önermeler arasında ayırım yapılmalıdır.⁷⁸ Dolayısıyla, işlevselcilerin epistemik ve nedensel sorulara verdikleri yanıtlara dayanarak ontolojik soruya bir yanıt verebileceklerini düşünmeleri ve bir hata yapmaları gerçeği, bir önermeler dizisi olan işlevselciliğin gerekli olup olmadığı konusunda veya bilinçle ilgili yanlış önermelere sahip olduğu konusunda hiçbir şey söylemez. İşlevselcilik, bilincin veya öznel niteliklerin varlığını reddetmek zorunda değildir. Bu teoriye yöneltilen eleştirilerin bir güce sahip olabilmesi için, ontolojik sorunun diğer iki sorudan önce yanıtlanması gerektiği veya ontolojik soruya verilen cevabın diğer soruların cevaplarıyla doğrudan bağlantılı olduğunun gösterilmesi gerekir. Ancak bu tezi destekleyen herhangi bir argüman yoktur. Dolayısıyla, nedensel ve epistemik soruları yanıtlamayı amaçlayan bir zihin teorisi olarak işlevselciliğin tamamen makul bir teori olduğu söylenebilir.

⁷⁸ Eliot Sober, "Panglossian Functionalism and The Philosophy of Mind," *Synthese* no. 64:2 (1985): 165-193.

Kaynakça

- Bickle, John. "Multiple Realizability" in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Editör: Edward N. Zalta, 2020. <https://plato.stanford.edu/entries/multiple-realizability/>
- Blackmore, Susan. *Bilinç: Çok Kısa Bir Başlangıç*. Çeviren: Oğuz Akçelik, İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Block, Ned. "Troubles with Functionalism" in *Readings in Philosophy of Psychology*, Editör: Ned Block, 268-305. Cambridge MA: Harvard University Press, 1980.
- Block, Ned. "Are Absent Qualia Impossible?," *Philosophical Review* 89, (1980a): 257-274.
- Brigandt, Ingo ve Alan Love, "Reductionism in Biology" in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Editör: Edward N. Zalta, 2022. <https://plato.stanford.edu/entries/reduction-biology/>
- Chalmers, David. "Facing Up To The Problem of Consciousness," *Journal of Consciousness Studies* no. 3 (1995): 200-219.
- Chalmers, David J. *The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory*. Oxford: Oxford University Press, 1996.
- Churchland, Paul M. *Madde ve Bilinç: Zihin Felsefesine Güncel Bir Bakış*. Çeviren: Berkay Ersöz, İstanbul: Alfa Yayınları, 2012.
- Cummins R. and D. D. Cummins. *Minds Brains and Computers: The Foundations of Cognitive Science*. Malden MA: Blackwell Publishers, 2000.
- Demircioğlu, Erhan. *Makinedeki Hayalet*. Ankara: Fol Yayınları, 2021.
- Dennett, Daniel C. *Consciousness Explained*. Boston: Little, Brown, and Co, 1991.
- Fiegl, Herbert. "The 'Mental' and the 'Physical,' *Minnesota Studies in The Philosophy of Science* no.2 (1958): 370-497.
- Fodor, A. Jerry. "Special Sciences (Or The Disunity of Sciences as a Working Hypothesis)," *Synthese* 28 (2), (1974): 97-115.
- Heil, John. *Zihin Felsefesi: Çağdaş Bir Giriş*. Çeviren: Seda Akbıyık ve Merve Bilgili, İstanbul: Küre Yayınları, 2020.
- Hempel, Carl G. "The Logical Analysis of Psychology" in *Readings in Philosophy of Psychology*, Editör: Ned Block, 14-24. London: London University Press. 1989.
- Kim, Jaegwon. *Mind in a Physical World*. MIT Press, 2000.
- Levin, Janet, "Functionalism" in *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Editör: Edward N. Zalta, 2021. <https://plato.stanford.edu/entries/functionalism/>
- Lewis, David. "Psychophysical and Theoretical Identifications," *Australasian Journal of Philosophy* 50(3), (1972): 249-58.
- Nagel, Thomas. "What Is It Like To Be a Bat," *Philosophical Review* (83), (1974): 435-450.
- Place, U. Thomas. "Is consciousness a Brain Process?," *British Journal of Psychology* 47 (1), (1956): 44-50.
- Priest, Stephan. *Zihin Üzerine Teoriler*. Çeviren: Ayhan Dereko, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2018.
- Putnam, Hilary. "The Nature of Mental States" in *Art, Mind and Religion*, Editör: W.H. Capitan and D.D. Me-

- ril, 223-231. Pittsburgh University Press., 1967.
- Putnam, Hilary. *Mind, Language, and Reality*, Cambridge: Cambridge University Press, 1975.
- Ryle, Gilbert. *The Concept of Mind*. London: Hutchinson Press, 1949.
- Searle, John. "Minds, Brains and Programs," *Behavioral and Brain Sciences* 3, (1980): 417-57.
- Searle, John. *Minds, Brains, and Science*. Harward: Harward University Press, 1986.
- Searle, John. *Rediscovery of Mind*. MIT Press, 1992.
- Searle, John. *Mystery of Consciousness*. London: Granta Books, 1997.
- Searle, John. *Mind: A Brief Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- Shagrir, Oron. "Hilary Putnam ve Bilgisayar İşlevselciliği" *Zihin Felsefesi* içinde, Çeviren: Füsün Doruker, 177-201. Ankara: Fol Yayınları, 2019.
- Smart, John J. C. "Sensations and Brain Processes," *Philosophical Review* no. 68 (1959): 141-156.
- Sober, Eliot. "Panglossian Functionalism and The Philosophy of Mind," *Synthese* 2, sayı: 64 (1985): 165-193.
- Sober, Eliot. "Putting the Function Back into the Functionalism," *Synthese* 2, sayı: 64 (1990): 97-106.
- Turing, Alan. "Computing Machinery and Intelligence," *Mind* 50, (1950): 433-460.
- Vicari, Giuseppe. *Beyond Conceptual Dualism*. New York: New York University Press, 2008.